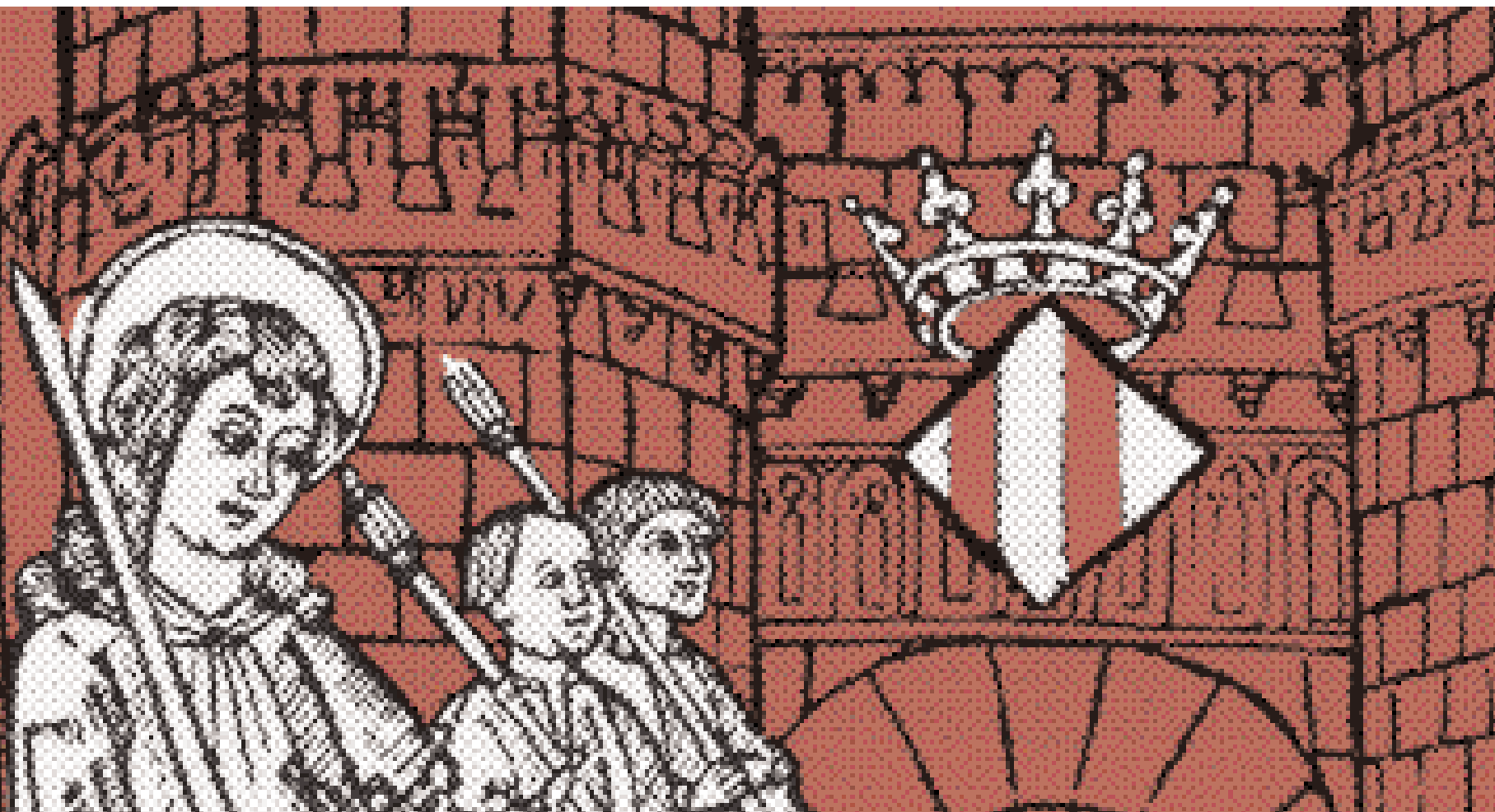

La literatura medieval i moderna en l'obra de Sanchis Guarner

Vicent Josep Escartí [Universitat de València / IIFV]

Literatura antiga i crítica literària.

El 1984, Vicent Simbor va fer, en una meritòria primera aproximació, un treball de recopilació i síntesi de l'activitat de Sanchis Guarnier com a crític i historiador de la nostra literatura. Formava part, aquell text, de la *Miscel·lània Sanchis Guarnier. Estudis de llengua i literatura catalanes*¹ i oferia una visió breu de l'activitat de Sanchis en referència als autors nostres, des dels de l'Edat Mitjana fins als seus dies. De fet, com ja assenyalava Simbor, les aportacions de Sanchis, en aquest camp, es varen centrar en la Renaixença i la literatura contemporània;² però també és cert que es va interessar per la literatura de tipus popular³ i, fins i tot, per la literatura francesa i l'occitana, uns camps en els quals va fer alguna breu incursió.⁴ Igualment hauríem d'assenyalar el seu interès per la literatura de les Illes Balears, tant la contemporània com la medieval,⁵ fruit de la seua estada en aquelles terres.

Pel que fa a la seua producció com a crític i estudiós de la Renaixença, Simbor assenyalava que "aquests treballs són els més reeixits i insubstituïbles"⁶ i, en definitiva, foren agrupats en dos volums: *La Renaixença valenciana* (1973) i *El sector progressista de la Renaixença valenciana* (1978), encara d'obligatòria consulta als qui volen aproximar-se a aquell període

cultural. Per altra banda, pel que respecta als seus interessos en manifestacions literàries de caràcter popular, són especialment destacables el *Cançoneret de Nadal* (1960) i la seua segona edició, del 1973 i la refosa i el pròleg a l'obra de Francesc Martínez i Martínez, *Coses típiques de la Marina: la meua comarca* (1970). Per a Simbor, es tractava d'un camp "necessitat d'una urgent aproximació" i l'esforç realitzat per Sanchis resulta "meritori".⁷ D'una transcendència semblant resultarien ser els seus estudis sobre el teatre valencià, en especial *Els inicis del teatre valencià modern 1845-1874*, publicat el 1980, o els seus treballs sobre literatura valenciana del segle XX, on destaca *Poetes universitaris valencians* (1962). En tots els casos, es tractava de primeres aproximacions de conjunt a períodes i fenòmens literaris que havien estat poc o gens estudiats, amb què les aportacions de Sanchis Guarner resultaven una primera guia, una línia de recerca tot just iniciada que altres investigadors, temps després, s'encarregarien de completar.

Ara bé: si en els camps de la literatura popular, del XIX i del XX, Sanchis pot aparèixer com iniciador de camins d'investigació, cal dir que no va ser tan original en ocupar-se dels segles medievals i moderns i, encara, pel que afecta a aquests darrers, el seu interès com a crític literari va ser molt tangencial i, més concretament, en estreta viculació a la història externa de la llengua, com veurem tot seguit.

2. El món medieval: cultura, literatura i llengua.

Segurament, una de les primeres aproximacions de Sanchis Guarner als segles medievals anteriors a la incorporació de València a la Corona d'Aragó podem trobar-la el 1950, quan va rebre el "Premi Jaume I" de l'Institut d'Estudis Catalans pel seu treball *Història del País Valencià sota les dominacions visigoda i sarraïna*. Fruit d'aquell estudi serà en bona mesura la seua monografia sobre els visigots,⁸ i el capítol dedicat al món sarraï i inclòs a la *Història del País Valencià*.⁹ Com que Sanchis, en aquestes dues monografies, pretenia donar una visió de conjunt a la història valenciana d'aquells períodes, no podem parlar de treballs de crítica literària, però sí que ens interessava assenyalar que, en tots dos casos, Sanchis es mostrà atent a les lletres i a la cultura d'aquells pobles. Pel que fa als segles de dominació musulmana, val a dir que Sanchis fa un repàs a l'activitat intel·lectual dels habitants de les terres valencians en camps com la literatura i la ciència, però sense oblidar, a més, la qüestió de les llengües parlades a les nostres terres durant aquells temps.

Tanmateix, el primer treball en exclusiva sobre un tema de la nostra més estricta Edat Mitjana —tot i que amb evidents prolongacions en el temps—, vindrà amb *El cant de la Sibila* (1956), on podem trobar un assaig d'investigació sobre aquesta cerimònia litúrgica i nadalenca, que recollia una antiga tradició cristiana i que, alhora, sabia incorporar amb esperit popularitzant una anècdota del món antic clàssic i pagà que, mitjançant aquella transformació, s'introduïa amb èxit a la cultura nostra, perdurant fins al present en alguns indrets de la nostra geografia. Sanchis va fer una ullada al teatre sacre valencià del

1. Vegeu, *Miscel·lània Sanchis Guarner*, València, Universitat de València, 1984. Aquests mateixos estudis, i d'altres, es varen reeditar —amb alguns de nous—, a la *Miscel·lània Sanchis Guarner*, a cura d'A. Ferrando, 2 vols., València/Barcelona, 1992. Citaré per aquesta darrera edició. El treball de Simbor es troba a les pp. 121-134.

2. A aquests aspectes de la producció de Sanchis dedica la major part del seu article Vicent Simbor.

3. Vegeu ALPERA, LL.: "Manuel Sanchis Guarner, investigador de la cultura popular", dins *Miscel·lània Sanchis...*, vol. I, pp. 31-36.

4. SIMBOR, V.: *op. cit.*, pp. 130-131.

5. Sobre aquest darrer punt, a més del que assenyalem en aquest article, vegeu GALLOFRÉ I VIRGILI, M.J.-MASSOT I MUNTANER, J.: "Una obra desconeguda de l'etapa mallorquina de Sanchis Guarner: l'antologia de literatura medieval de Mallorca", dins *Miscel·lània Sanchis...*, vol. I, pp. 94-102.

6. SIMBOR, V.: *op. cit.*, p. 127.

7. SIMBOR, V.: *op. cit.*, p. 125.

8. Vegeu SANCHIS GUARNER, M.: *València visigòtica. Assaig de síntesi*. València, 1953.

9. Vegeu SANCHIS GUARNER, M.: "Època Musulmana", dins *Història del País Valencià*, vol. I, Barcelona, 1962, pp. 207-366.

cicle nadalenc representat a la seu de València durant l'Edat Mitjana, a partir de documentació d'arxiu ja publicada anteriorment i sempre posant-ho en contacte amb altres representacions d'aquesta mena celebrades arreu del nostre domini lingüístic. El tema de la Sibil·la és també presentat des del seus orígens i Sanchis s'endinsa en les antigues versions catalanes del *Judici signum*, de les quals ofereix la transcripció dels textos, tot regularitzant-ne les grafies. També hi donà la primitiva melodia i acaba aquesta part amb la constatació de l'hostilitat de la reforma tridentina contra aquest tipus d'activitats teatrals litúrgiques. Per altra banda, refereix la pervivència de la representació del *Cant de la Sibil·la* a la seu de Mallorca i a l'Alguer, tot oferint-ne el text i les melodies d'ambdós llocs, i acabant el seu estudi amb diverses aportacions sobre l'antiga escenificació d'aquest *Cant* a la seu valenciana, alhora que apunta la possibilitat de retornar a aquella representació a la seu de València.

De l'any 1958 és una altra de les seues aproximacions a l'estudi del món medieval. Instal·lat ja a Mallorca, la cultura de les Illes el va atraure poderosament, i un exemple d'això serà "L'ideal cavalleresc definit per Ramon Llull", publicat a *Estudios Lulianos*.¹⁰ A partir bàsicament del *Llibre de l'Orde de Cavalleria*, de Llull, Sanchis fa un intent de lectura de la societat medieval, tot assajant de replegar les idees de Ramon Llull sobre l'ideal cavalleresc, exposades desordenadament en el susdit *Llibre de l'Orde de Cavalleria*, o espargides per les altres obres lul·lianes, sistematitzant-les per tal d'estructurar-les en un cos de doctrina definida, i contribuir així, amb la meua modesta aportació, a l'estudi d'aquest caire segle del Doctor Il·luminat, d'aquell fogós almogàver de l'Ideal que trespàs pel món, generosament i incansable, com a "procurador dels infidels", en una vida tan extraordinària, que encara després de despullada de tota llegenda, la reputaríem fantàstica si documents i testimonis no ens demostraven amb llur rigor l'autenticitat de tals esdeveniments històrics.¹¹

L'admiració de Sanchis per la vida i l'obra de Llull es fa ben notòria en aquest treball, però, sobretot, remarca els ideals de cristianisme i de noblesa que el mallorquí atorgava a la cavalleria. Sanchis Guarnier, per tant, mitjançant les paraules de Llull, va fent un repàs a la vida medieval a la Corona d'Aragó, tot remarcant encertadament en alguns passatges com la doctrina lul·liana era ja al XIII una mena de retorn al passat, i fent veure que les idees de Llull, impregnades de l'esperit de la Croada, obeïen més als segles anteriors que no a aquell seu, on tot començava a oscil·lar cap a noves perspectives i, especialment, on els ideals burgesos començaven a guanyar una major força.

Sanchis veu, per altra banda, en la cavalleria, una superació del feudalisme; i assenyala, entre altres coses, com l'obra de Llull va ser traduïda a altres llengües. A més, Sanchis fa un breu repàs a la cavalleria trobadoresca, remuntant-se als antecedents occitans i passant a enllaçar amb les idees cavalleresques de la resta d'Europa i, en especial, dels territoris francesos, on indica la presència de la *matèria de Bretanya* que, amb el seu contingut cèltic, acabà d'arrodonir els ideals cavallerescos que s'estendrien per Europa durant els segles XII i XIII. S'estableix, també, la relació entre Església i cavalleria, i explica, fent constants citacions de Llull, com la ideologia cristiana impregnà el món dels cavallers i fins a quin punt aquesta serà el moll de la pròpia cavalleria. Però, no només això, sinó que fa notar com l'ideal cavalleresc des del punt de vista religiós es troba més pròxim al segle XII que no a l'època de Llull; mentre que, per altra part, l'ordenació jurídica de la cavalleria, tal com la presenta el beat

10. Vegeu SANCHIS GUARNIER, M.: "L'ideal cavalleresc definit per Ramon Llull", *Estudios Lulianos*, II, 1958, pp. 37-62.

11. *Ibidem*, p. 38.

mallorquí, és certament més coetània seua. Les característiques que Llull demana al cavaller ideal són estudiades per Sanchis, a la llum dels textos lul·lians: noblesa de llinatge, riquesa suficient, esperit religiós, etc. I això, sense oblidar un concepte que tant de joc hauria de donar, encara, a la nostra civilització: l'honor cavalleresc. Ramon Llull, en paraules de Sanchis “es presenta com a restaurador, i s'obstina a rebutjar la mundanitat que venia guanyant la societat cavalleresca dels segles XIII i XIV”.¹² I Sanchis assenyala, encara, que “els historiògrafs i lletraferits del segle XV s'havien de complaure presentant la ficció de l'enyorada Cavalleria”, en tant que “l'ideal cavalleresc persistia encara en la novel·lística, si bé amb un sentit de la vida ja purament humanista”.¹³

A aquest treball de tipus erudit en següen altres que, en forma d'article, o en forma de pròleg o introducció, van indicant-nos els interessos de Sanchis en el món medieval. Així, a “Dos valencians dominics coetanis a les antípodes literàries: Antoni Canals i Sant Vicent Ferrer” (1967),¹⁴ on Sanchis detecta i analitza l'humanisme de Canals i l'antihumanisme de Ferrer, a través de citacions de textos d'ambdós, segueix “El Misteri assumpcionista de la catedral de València” (1968), en què a partir de textos i referències d'aquesta representació teatral a la seu valenciana, Sanchis perfila la representació de la mateixa, i la posa en contacte amb altres exemples de teatre al voltant de l'Assumpció de Maria a les nostres terres.

Uns anys més tard, Sanchis veurà publicades tres importants introduccions a tres obres no menys importants, encara que de desigual repercussió, si tenim en compte el públic a qui s'adreçaven, per les característiques de la seua edició.

Així, la Societat Bibliogràfica Valenciana donava a la llum un facsímil del *Regiment de la cosa pública*, del franciscà Francesc Eiximenis, en l'edició incunable feta a València el 1499, per l'impresor Cristòfor Cofman. Sanchis hi preparava un pròleg.¹⁵ L'interès de l'obra del frare gironí era evident; però més encara perquè l'autor la va dedicar als jurats de la ciutat de València, als quals veia com els regidors que s'havien d'encarregar de portar a la praxi els seus ideals d'organització ciutadana i de reestructuració del món urbà, a partir de les idees de la filosofia escolàstica.

Sanchis, al pròleg fa un brevíssim recorregut per la biografia del franciscà gironí, per situar-nos-el com intel·lectual de la burgesia valenciana i com a reflex de la mateixa. De fet, fins i tot en el llenguatge usat per Eiximenis, Sanchis adverteix que no es tracta d'una llengua col·loquial, com la del dominic Vicent Ferrer, sinó que, a pesar que el gironí fa servir un llenguatge planer, es tracta d'una modalitat més cultivada i pròpia dels burgesos a qui s'adreça. Sanchis, per altra part, usarà nombroses citacions del mateix Eiximenis i, en especial, del *Regiment*, del qual destaca especialment la seua llarga carta proemial, on es pot veure ben a les clares la doctrina “pactista”, tradicional al nivell polític, a la Corona d'Aragó i en referència al dret públic autòcton, que Sanchis aprofita per recordar que va ser abolit per Felip V, el 1707.

Sobre la lletra introductòria d'Eiximenis als jurats valencians, Sanchis ressalta les trenta-dues “especials bel·leses” amb què el frare gironí s'entreté a descriure la ciutat de València, i fa constar la gran afeció del català per la ciutat que l'acollí i de la qual es va sentir part integrant. El to admonitori d'Eiximenis sobre els jurats valencians també és posat de relleu, en tant que Eiximenis pretén fer dels seus llibres una espècie de “guia” per al bon govern de la ciutat de València i del regne tot. No estalvia

12. *Ibidem*, p. 62.

13. *Ibidem*.

14. Publicat als *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, XXVII, pp. 1-9.

15. EIXIMENIS, F.: *Regiment de la Cosa Pública* (València 1499), València, 1972.

Ramon Llull, en una representació d'un manuscrit conservat a la Universitat de Friburg.

Taula representant a Jaume I, conservada al Museu Nacional d'Art de Catalunya.

Sanchis cap esforç per remarcar com el gironí presenta amb tocs positius els valencians i el seu país; encara que també assenyalava els aspectes negatius que el franciscà veu en alguns casos a la població valenciana, i en particular remarca la crítica a les dones “pomposes e vanaglorioses” —segons Eiximenis— que “se acosten a les pompes castellanés”.¹⁶ Per altra banda, Sanchis explica la visió eiximeniana del poble valencià “de nissaga i cultura catalana però individuata”, a partir del fragment d'Eiximenis on diu que el

Poble València sia poble especial e elet entre los altres de tota Espanya. Car, com sia vengut e eixit, per la major partida, de Catalunya, e li sia al costat, emperò no es nomena Poble Català, ans, per especial privilegi, ha propri nom e es nomena Poble València.

Manuel Sanchis Guarner, en resum, en aquesta aproximació a l'obra eiximeniana va pretendre suscitar-ne la lectura, d'entrada difícil, tenint en compte que ens trobem davant un facsímil que reproduïx l'edició original de caràcters tipogràfics gòtics; i fer un tast del bo i millor que hi podíem trobar.

De l'any 1973 és la publicació dels *Sermons de Quaresma*, de sant Vicent Ferrer, editats a la col·lecció de “Clàssics” d'Edicions Albatros, on Sanchis Guarner s'encarregava de fer una introducció als sermons que sant Vicent Ferrer va predicar durant la Quaresma de 1413, a València.¹⁷ Els textos no eren desconeguts, atès que Sanchis Sivera, oncle del nostre autor, havia estat l'encarregat de publicar-los, a la Institució Patxot, el 1927.¹⁸ Aquella edició, però, era una transcripció fidel i rigorosa de l'original manuscrit i ara, Sanchis en realitzava una amb modernització de les grafies, ajustant-se als criteris de la col·lecció que dirigia Joan Fuster. El canonge Josep Sanchis Sivera havia realitzat més d'un acostament a la figura del taumaturg valencià, tant des del punt de vista biogràfic,¹⁹ com als seus sermonaris, dels

16. Les citacions d'aquest pròleg no duen indicació numèrica de pàgina perquè aquesta introducció no presenta paginació.

17. FERRER, V.: *Sermons de Quaresma*. Estudi preliminar de M. Sanchis Guarner, València, 1973.

18. Vegeu *Quaresma de Sant Vicent Ferrer predicada a València l'any 1413*, Barcelona, 1927.
19. SANCHIS SIVERA, J.: *Historia de San Vicente Ferrer*, València, 1896.

quals, a més del volum adés esmentat, va publicar-ne una selecció a València, el 1935 (*Sermons de Sant Vicent Ferrer*) i dos volums a la prestigiosa editorial Barcino, dins la col·lecció “Els Nostres Clàssics” (Barcelona, 1932-1934), que formaven part d’una sèrie que es va veure interrompuda i que només molts anys després es reiniciaria. Hem de suposar que aquell interès del canonge per la figura del sant patró de la ciutat i de l’antic regne de València va ser encomanat a Sanchis Guarner.

El treball de Sanchis es limita, ací, a fer una introducció de caràcter divulgatiu, però d’un nivell prou elevat, encara que no presenta notes de peu de pàgina, segurament per exigències de la col·lecció, tot i que aquesta manca es compensa amb una abundosa bibliografia selecta que s’adjunta a la fi de l’*Estudi preliminar*. Sanchis fa, en primer lloc, una breu ullada a l’època i al personatge i, en especial, a l’activitat predicadora de sant Vicent, el qual és caracteritzat com “apocalíctic” per una banda i “pacificador” per l’altra. Per altra part, Sanchis presenta els sermons del sant, en tant que preciós document lingüístic i literari. I, després de donar notícia de les característiques del manuscrit on es conserven els textos, passa a contestar la qüestió de l’autoria del mateix, tot parlant dels reportadors, els transcriptors estenògrafs dels sermons vicentins, que molt probablement eren clergues i juristes. Sanchis, en aquest punt, també parla de les altres col·leccions de sermons vicentins que ens han arribat o de les quals tenim notícia, per continuar, en l’apartat següent, assenyalant els trets més pintorescos i persuasius dels sermons que s’hi editen, tot aportant exemples que són citats *in extenso*, però no sols per destacar el vessant més “popular” de mestre Ferrer, sinó per a presentar-nos-el, a més, com un “intel·lectual d’alta talla” que “construïa els seus sermons amb absolut rigor lògic i contenudent claredat escolàstica”, el qual “des de la trona no fa filosofia, però sí que se’n serveix per tal d’argumentar la seua predicació del temor de Déu, amb paraula cordial, senzilla, expressiva i concreta, que la multitud mai no es cansava d’escoltar”.²⁰ Al darrer apartat del seu estudi, Sanchis s’endinsa en l’anàlisi de la llengua “popular i ecumènica” —com ell la qualifica— del sant valencià. Ens parla de la poca afecció de Ferrer i d’Eiximenis per l’Humanisme i veu en aquella ideologia el rerefons sobre el qual es bastirà el model lingüístic emprat pel mestre Ferrer: no hi ha una deliberada imitació dels models provinents del llatí clàssic, sinó que s’optarà per formes populars. En paraules de Sanchis: “mestre Vicent empra la llengua comuna en comptes de la literària”, i això “perquè la seua finalitat no és artística sinó missional, perquè ell no és cap literat sinó un predicador que necessitava expressar-se en un llenguatge directe, clar i fins i tot cru.”²¹ Sanchis acaba el seu *Estudi preliminar* fent esment de la tradició valenciana que admetia el do de llengües atribuït a sant Vicent i donant mostra de la pervivència d’aquella imatge d’un sant que va predicar sempre en valencià, tot servint-se de textos dels segles XVI, XVII i XVIII, un període pel qual també va sentir un cert interès, com veurem.

Val a dir que, per elaborar ambdues introduccions, Sanchis va tenir present el seu treball presentat en forma de comunicació, el 1971, a la secció d’Història medieval del *Primer Congrés d’Història del País Valencià*, i que no es publicaria fins el 1981.²² En aquest treball de Sanchis hi ha la voluntat de veure juntes, i en part enfrontades, les produccions escrites de sant Vicent Ferrer i del franciscà Francesc Eiximenis. L’un i l’altre, a través de les seues obres —els *Sermons*, el primer, i els llibres de *Lo Crestià*, bàsicament, el segon— són analitzats com a dos exponents de les formes de pensament que coexistien

20. p. 22.

21. p. 29.

22. Vegeu SANCHIS GUARNER, M.: “Les raons de la discrepància entre Francesc Eiximenis i Sant Vicent Ferrer”, *Primer*

Congreso de Historia del País Valenciano, Universitat de València, vol. II, 1981, pp. 665-670.

a la València de finals del segle XIV i principis del XV. Tal i com havia fet ja, uns anys abans, amb les idees de Ferrer i de Canals. Ara Sanchis argumenta l'oposició dels dos religiosos a partir d'una anècdota recollida al *Llibre de memòries de la ciutat de València*, i, tant Eiximenis com Ferrer coincideixen en el seu rebuig a l'Humanisme que en aquell moment començava a penetrar en els cercles d'intel·lectuals de la Corona d'Aragó, la veritat és que, amb les aportacions de Sanchis, les ideologies del franciscà i del dominicà divergeixen clarament en la forma d'entendre la societat i, més clarament encara, l'organització econòmica de la mateixa, fent ben paleses les diferències entre Eiximenis i Ferrer, que es trobaven, sobretot, al nivell de la ideologia econòmica.

Tot aprofitant la celebració del V centenari de la introducció de la impremta a València, el 1974 Sanchis treia a la llum un estudi preliminar i la transcripció del primer llibre imprés al nostre país: *Les trobes en lahors de la Verge Maria*. D'aquella edició, patrocinada per la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de València, es va fer un tiratge de 1300 exemplars en setembre i 1000 més en novembre, com assenyala Antoni Ferrando; el qual, a més, indica que aquella publicació va ser feta

per a celebrar el V centenari de la impremta a Espanya, es diferencia de les precedents perquè té l'estudi preliminar en la mateixa llengua de *Les Trobes* i du la primera transcripció no paleogràfica del text. A la introducció Sanchis Guarner fa una detallada anàlisi de la mètrica dels poemes concursants i dels primers passos de la indústria tipogràfica a València.²³

Un èxit editorial d'aquelles proporcions, a la València d'aquells anys, degué suscitar que Sanchis publicàs, aprofitant bona part del material recollit anteriorment, un seu estudi sobre el mateix certamen marià²⁴ i, encara, que el 1979, ara acompanyat de l'edició facsimil del mateix incunable, Vicent Garcia Editors tornàs a publicar l'estudi i la transcripció de Sanchis, tot i que ara amb el pròleg "notablement ampliat sobretot pel que fa a l'anàlisi dels primers passos de la impremta a Espanya"²⁵ i acompanyat d'una versió en espanyol. De la vàlua d'aquests treballs de Sanchis pot donar una idea la utilització que en va fer Antoni Ferrando, en elaborar el seu estudi sobre els certàmens poètics valencians.²⁶

Una reflexió a banda mereixen les aproximacions de Sanchis Guarner a Jaume I i la seua obra literària. Així, en primer lloc ens trobem amb el pròleg a una edició de la *Crònica* de Jaume I, que podríem considerar "corporativa" i, en certa manera, "de luxe", atès que obeïa a un encàrrec d'una entitat privada com el Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de València, i on Sanchis va fer, sobretot, un treball divulgatiu i de síntesi, tenint en compte altres seues aportacions sobre els temes allí tractats; i, en un altre sentit, fent que aquell seu treball fos el focus originari per a noves aportacions al tema de la conquesta i de la personalitat i l'obra literària del rei Jaume I.²⁷

Sanchis hi fa una brevíssima ullada a la situació del món musulmà valencià just abans de la conquesta jaumina, per entrar tot seguit a relatar, a gran trets, el complex procés de la conquesta del territori valencià, fent una particular referència a punts com el repoblament del Maestrat, la batalla del Puig, la repoblació de la Plana, la presència d'aragonesos a les comarques interiors castellonenques, la conquesta de la ciutat de València i la configuració d'un nou regne diferenciats dins la Corona d'Aragó, l'organització del cap i casal com una ciutat clarament mercantil, sense passar per alt l'entorn rural. Per altra banda,

23. Vegeu FERRANDO, A.: *Els certàmens poètics valencians del segle XIV al XIX*, València, 1983, p. 164.

24. Vegeu SANCHIS GUARNER, M.: "El Certamen poètic de 1474, motiu de les

Trobes de llaors de la Verge Maria, primer llibre literari imprés a Espanya", *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, LI (1975), pp. 331-344.

25. FERRANDO, A.: *op. cit.*, p. 164.

26. Citat a la nota 23.

27. Vegeu SANCHIS GUARNER, M.: "Pròleg" a l'edició facsimil de la *Crònica o Comentari del gloriosíssim e invictíssim Rey En Jaume (Valencia 1557)*. València, 1978.

Sanchis fa un incís de caire lingüístic, per parlar de l'homogeneïtat en la llengua dels repobladors al sud del Xúquer, cosa que li aprofita per tancar l'espai dedicat a la referència cronològica de la conquesta de les nostres terres i la seua incorporació a l'Occident cristià. Fins aquest punt, però, Sanchis es limita a apuntar algunes idees que hauria de treballar uns anys més tard a “Les difícils decisions que hagué de prendre Jaume I”, del qual parlarem tot seguit.

Sanchis també fa algunes aportacions referides a la qüestió de l'autoria de la *Crònica*, sobre el qual tema adopta una posició més bé eclèctica:

El *Libre dels Feyts* apareix escrit en primera persona —i l'ús constant del pronom majestàtic *nos* no pot evitar l'aparició d'algun planer *jo*— amb un estil molt vivaç i col·loquial, amb bastants arabismes i aragonesismes lèxics, i amb freqüents desgavells sintàctics puix que la seua redacció fou molt més espontània que no acurada. És ben sabut que la circumstància que en una crònica medieval el rei parle en primera persona, no vol dir en absolut que ell en siga el redactor. El monarca conversava amb els seus col·laboradors, expressava les seues vivències i decidia la tria dels materials —a vegades poemes èpics prosificats— que havien de ser inclosos en el text. Interessadament silenciava determinats episodis —com el del setge frustrat de Peníscola el 1225— que podien minvar la seua glòria. Els redactors foren varis, i se n'ha parlat del jurista Bernat Vidal, del bisbe Jaume Sarroca, etc...²⁸

Per una altra banda, Sanchis fa parla de la datació de la *Crònica*, i apunta que tot i les diverses explicacions donades fins a la data, “són molts els problemes del *Libre dels Feyts* encara no resolts satisfactòriament”,²⁹ tenint en compte les opinions dels experts medievalistes i crítics literaris com Martí de Riquer, Nicolau d'Olwer i d'altres.

Finalment, Sanchis Guarner se centra en l'edició prínceps de la *Crònica*, la de València del 1557, però no passa d'aportar unes lleugeres indicacions sobre la impremta d'on va eixir i algunes referències bibliogràfiques, com ara les de Vicent Ximeno, Serrano Morales i Vicent Salvà. D'aquesta edició valenciana Sanchis remarca especialment la presència del doble tiratge —visible en la diversa ornamentació de la portada— i l'aparició d'una il·lustració en gravat on trobem un retrat del rei Jaume I “de cos sencer, amb un escut quadrilong de tipus francès amb les quatre barres, sostingut per un àngel”. Tot afegint que “aquesta efígie del monarca conquistador és reproducció de la que té una taula quatrecentista de la Casa Consistorial de València, la qual es troba ara a Barcelona, al Museu d'Art de Catalunya”.³⁰

D'un caràcter diferent és el seu article sobre temàtica jaumina publicat a *L'Espill*, el 1980.³¹ Ací Manuel Sanchis Guarner aconseguí una síntesi brillant i concisa dels aspectes de major relleu de la biografia política del rei Conqueridor, sense negligir altres temàtiques potser més secundàries però que interessaven especialment a l'autor, com ara la llengua o la literatura.

Sanchis ens situa exactament Jaume I al context polític i geogràfic del moment del seu naixement, i dibuixa, amb uns pinzellades breus, la situació de les terres pirinenques occitanes i els primeres moments dels comtats catalans, sense oblidar-se de fer referència de l'evolució cultural d'aquell món, que es desenvolupava al voltant de les corts i del refinament trobadoresc. El catarisme, com a fenomen d'aquells àmbit també és tractat, tot i que molt lleugerament. Occitània i els lligams de Jaume I i els seus avantpassats amb aquesta terra són, per tant, els primeres moments de la història del rei, on no deixen d'aparéixer el fet que Jaume I fos de llengua materna occitana i que aquesta llengua, també, fos la que

28. p. XV.

29. *Ibidem*.

30. p. XVI.

31. SANCHIS GUARNER, M.: “Les difícils decisions que hagué de prendre Jaume I”, *L'Espill*, 8 (València, 1980), pp. 29-49.

Francesc Eiximenis a la xilografia de *Lo Regiment de la Cosa Pública* (1499).

Xilografia que representa sant Vicent Ferrer, impreso a València (1510).

amb major freqüència degué usar durant al seua infantesa, tancat a Montsó en companyia del seu cosí, el futur Ramon Berenguer V, comte de Provença. La renúncia a una possible expansió ultrapirinenca per part de Jaume I, amb el tractat de Corbeil (1258), va abocar els territoris aragonesos i catalans a una dedicació mediterrània major, i fruit d'això va ser la conquesta de Mallorca i la de València, temps a venir.

Jaume I, situat cronològicament en el moment de màxima decadència de l'Islam hispànic, serà l'artífex de l'expansió de la Corona d'Aragó, a la península Ibèrica: Mallorca, "un regne individuat" -com el qualifica Sanchis-, serà el primer punt d'atracció per a la burgesia catalana i, en especial, per als mercaders barcelonins, que es veien amenaçats continuadament per les expedicions de pirates berberescos amb seu a les Balears, els quals dificultaven el seu comerç per la Mediterrània occidental. Aquesta primera expansió situarà Jaume I en un bon punt de prestigi i solidesa, cosa que li permetrà l'"afillament" amb Sanç VII de Navarra i la reclamació d'aquell regne, sense fortuna, per part del monarca aragonés que, tanmateix, no podrà evitar que el petit estat pirinenc caiga en l'òrbita francesa, on romandrà fins al temps de Ferran II d'Aragó.

La conquesta de València per part del rei Jaume és tractada per Sanchis amb més dedicació d'espai i d'epígrafs: més pormenoritzada, si es vol. Sanchis, que coneixia per altres estudis seus el món islàmic valencià immediatament anterior a la conquesta, fa una breu sinopsi del mateix i s'endinsa, tot seguit, en la trajectòria de la conquesta valenciana. Aspectes com les ambicions aragoneses, la creació d'un regne independent respecte dels altres territoris polítics de la Corona d'Aragó, la potenciació de la ciutat de València i del seu comerç, la visió de l'entorn valencià com una àrea d'influència ben delimitada pel poder urbà sobre una organització agrària molt complexa, són alguns dels punts que centren l'atenció de Sanchis, el qual no deixa passar l'oportunitat per fer una ullada a la modalitat lingüística parlada pels valencians —tot agrupant el valencià al costat d'altres modalitats del català occidental—, i sense oblidar-se de la presència —o, millor dit, de la no-presència— de mossàrabs valencians al moment de la conquesta.

La possibilitat d'un país murcià dins la Corona d'Aragó també és vista per Sanchis com un dels altres grans problemes a què s'hagué d'enfrontar Jaume I, i no deixa de remarcar l'elevada presència de repobladors catalans i aragonesos en aquelles terres, cosa ben visible als cognoms, als costums i les lleis d'aquell territori, a més del seu lèxic particular dins el diasistema castellà.

Finalment, Sanchis fa un balanç del regnat de Jaume I, el qual considera d'una gran transcendència; però abans no s'està de fer una interessant reflexió sobre la missió dels historiadors del seu temps:

La nostra època és molt aficionada a les desmitificacions i és ben notori que la nostra gent rebutja les apologies i prefereix la crítica. Però l'historiador, prou que ho sabem, no té dret a erigir-se en jutge i dictaminar quins personatges històrics són bons i quins dolents, sinó que ha d'esforçar-se per aclarir com es produïren realment els fets i intentar de comprendre per quins motius els seus protagonistes procediren d'aquella manera i no pas d'aquella altra, i provar de fer el balanç dels resultats de la seua actitud i la seua activitat.³²

Per últim, convé assenyalar ací un treball que, pel seu caràcter de “visió general” de tota una època, mereixia un tractament especial. En efecte, el 1978 Sanchis Guarner veia publicat un capítol dedicat a la literatura medieval, dins la *Història Salvat de Catalunya*.³³ Segons Simbor, ens trobem davant una “magnífica síntesi”.³⁴ I, en efecte, si alguna cosa cap ressaltar d'aquest escrit de Sanchis és la seua capacitat de resumir, de compilar en un breu espai una gran quantitat d'informació rigorosa i exacta i, a més, de fer-ho de manera amena. Sanchis comença el seu recorregut per la producció dels trobadors i dels joglars dels segles XII i XIII, continua amb Ramon Llull i la seua vasta obra i passa tot seguit a enumerar i donar uns breus informacions sobre la prosa dels segles XIII i XIV, mostrant-se atent tant a la prosa de creació com a papers de caràcter jurídic o didàctic. Francesc Eiximenis, Anselm Turmeda, Bernat Metge i d'altres humanistes coetanis seus, i Vicent Ferrer són tractats de manera més pormenoritzada, aportant en cada cas les informacions més pertinents sobre llur producció literària, i sempre amb judicis ponderats i addients que situen el lector de manera exacta davant unes obres que han esdevingut clàssics de la nostra llengua. Sanchis continua després amb el que ell denomina l'“època d'Alfons el Magnànim”, i dedica apartats més sucosos a Ausiàs March, a la producció novel·lística —amb l'anònim *Curial e Güelfa*, el *Tirant de Martorell* i l'*Espill*, de Jaume Roig—, on inclou també el *Vita Christi* de sor Isabel de Villena, i acaba amb un breu comentari sobre la “valenciana prosa” i sobre els poetes satírics.

En conclusió, el treball realitzat per Sanchis és un esforç meritori de fer una ullada a més de tres segles de producció literària, una producció que passa per ser la més esplendent de les notes lletres, i que Sanchis sap fer-nos abellidora, a través de la seua prosa concisa.

Cal esmentar, finalment, un treball de Sanchis Guarner que porta per títol “La València del xv”, el qual s'inclou en un catàleg de l'exposició sobre la València del segle xv, que es publicà a Madrid per la Comisaría Nacional de Exposiciones, Dirección General de Bellas Artes, Ministerio de Educación y Ciencia.³⁵ El text, però, tal com s'adverteix a la fi del mateix article, “corresponde a párrafos extractados del capítulo “Esplendor flamíger de la València burguesa (1411-1521)”, del libro editado por el Círculo de Bellas Artes de Valencia *La ciudad de València*”. Si l'esmentem ací és perquè Sanchis hi tracta, sobretot, d'aspectes literaris de la València del Segle d'Or, encara que de manera molt breu.

32. *Ibidem*, p. 48.

33. Vegeu SALRACH, J.M. (dir.): *Història Salvat de Catalunya*, vol. III, Barcelona, 1978, pp. 264-277.

34. SIMBOR, V.: *op. cit.*, p. 122.

3. L'Edat Moderna: la *Decadència*, segons Sanchis Guarner

Pel que fa a l'interés de Sanchis en els segles de l'Edat Moderna, hem d'assenyalar que només en una ocasió es va dedicar a ells de manera monogràfica. Considerat sempre des del punt de vista de la Història de la llengua, la veritat és que *Els valencians i la llengua autòctona durant els segles XVI, XVII i XVIII*, (València, 1963), és, a més, un conjunt de reflexions sobre la producció literària valenciana dels d'aquell llarg període i, en aquest sentit, cal assenyalar que una lectura atenta del treball de Sanchis ens permet fer-nos una idea realtívament aproximada de part de la producció literària del període anomenat tradicionalment Decadència i, actualment, Edat Moderna.³⁶ Això sí: Sanchis és deutor, en aquesta seua aportació, de la historiografia tradicional sobre aquells segles, on es destacava, de manera molt clara, la castellanització i l'abandó del conreu de la nostra llengua, sense mostrar-se interessat per altres aspectes o fenòmens que només posteriorment han anat posant-se de relleu.³⁷

Tanmateix, el treball de Sanchis cal remarcar-lo com una de les poques monografies que es van dedicar a analitzar una època tan complexa i alhora tan poc considerada pels crítics i els erudits nostres. No debades bona part de la visió negativa que es projectava sobre aquells tres segles era deguda, claríssimament, al desconeixement.³⁸ Sanchis, però, en aquest seu treball, interessat com estava a fer una història de la llengua i de les actituds dels valencians envers la mateixa durant els segles de major abandonament seu per part dels intel·lectuals, assenyola a les manifestacions estricament literàries i, així, ens va fornir, de passada, d'una aproximació als autors, a les obres i als corrents estètics de cada moment, des de la seua òptica personal.

El llibre, que va ser confeccionat per iniciativa d'Arturo Zabala, director de l'Institut de Literatura i Estudis Filològics de la Institució Alfons el Magnànim,³⁹ s'estructura en tres grans blocs que es corresponen pràcticament als tres segles de què tracta i als quals Sanchis qualifica amb adjectius no massa encertats però deutors de la visió negativa que es tenia, generalment, sobre el període: "La postració", "L'enfonsament", "El desensonyament". Val a dir, encara, que aquest tipus de denominacions eren habituals en la historiografia del moment. Lluís Nicolau d'Olwer, per exemple, en parlar del període, el divideix en dues grans etapes: "Desintegració" i "Descomposició".⁴⁰ I cal remarcar com Sanchis, a pesar de la visió negativa del període, no s'està de donar una oportunitat a l'esperança, en la darrera de les qualificacions: el *desensonyament* de l'última fase, prefigura la Renaixença que vindrà després i que per a Sanchis serà l'inici d'una trajectòria ascendent en la recuperació de la nostra llengua i la nostra cultura.

En conjunt, com ha assenyalat també Antoni Ferrando, el treball de Sanchis "és una de les seues millors aportacions i una de les que més bé reflecteixen el seu tarannà ideològic i investigador"⁴¹ i per altra banda cal destacar que les seues anàlisis "es van beneficiar de les recerques d'historiadors tan prestigiosos aleshores com Jaume Vicens Vives, Joan Reglà, Henri Lapeyre i Miquel Gual Camarena"⁴², mentre que "les

35. Vegeu SANCHIS GUARNER, M.: "La València del XV", dins *El siglo XV valenciano*, Madrid, 1973, pp. 7-19.

36. Vegeu ESCARTÍ, V.J.: "Joan Fuster i la Decadència" dins *Fuster entre nosaltres*, València, 1993, pp. 109-113.

37. Sobre aquestes qüestions i la nova valoració del període, vegeu els nostres treballs, citats a les notes 36 i 38. Encara, es pot consultar ESCARTÍ, V.J.: "Unes reflexions sobre la poesia del Barroc en valencià", dins

Escriptors valencians de l'Edat Moderna, València, 2004, pp. 177-192.

38. Vegeu ESCARTÍ, V.J.: "Nota sobre la Decadència", dins *Les lletres hispàniques als segles XVI, XVII i XVIII*, Castelló de la Plana, 2005, pp. 59-69.

39. Aquesta informació apareix recollida a FERRANDO, A.: "Presentació" a SANCHIS GUARNER, M.: *Els valencians i la llengua autòctona durant els segles XVI, XVII i XVIII*, València, 2001, p. 9. Aquest autor ja

s'havia aproximat anteriorment (1984) a l'obra de Sanchis que ara comentem, en la seua aportació a la *Miscel·lània Sanchis...* ja esmentada. Vegeu-ne la segona edició a FERRANDO, A.: "Manuel Sanchis Guarner, historiador de la llengua", dins *Miscel·lània Sanchis Guarner*, vol. I, València/Barcelona, 1992, pp. 71-94. La informació sobre aquesta obra de Sanchis, a les pp. 91-93.

dades que el llibre ens ofereix són, bàsicament, el resultat d'una lectura atenta dels volums segon (1929) i tercer (1943) de la Bibliografia de la lengua valenciana, de Josep Ribelles Comín, que Sanchis Guarner organitza, sintetitza i interpreta a la llum d'altres aportacions”.⁴³ En definitiva, Sanchis fa un recorregut per la història de la nostra cultura literària i pels esdeveniments més significatius per a la nostra llengua, en més de tres-cents anys d'història: autors com Joan Esteve, Vinyoles, Fenollar, Gassull, Anyés, Vives, Lluís del Milà, Beuter, Viciano o Almudéver, són analitzats a la recerca de les seues actituds respecte a la nostra llengua durant el Renaixement. El segle XVII, i el Barroc, són vistos com el període de major desventura per al valencià, a nivell literari: Guillem de Castro, Jeroni Martínez de la Vega, Marc Antoni Ortí, Gaspar Mercader i d'altres són presos a consideració. Però resulta significatiu que no apareguen noms com els del poeta Pere Jacint Morlà, o els dietaristes Pere Joan Porcar o Joaquim Aierdi —el primer i l'últim dels quals eren totalment inèdits—, encara que sí que té en compte la falsificació de les *Trobes* de mossén Febrer o l'encara no completament identificat pare Mulet. El segle XVIII, el del ja esmentat *desensonyament* és vist a través de les actituds dels il·lustrats valencians o d'autors com Galiana, Carles Ros, Orellana i Sanelo. Sense oblidar, també, el que Sanchis denomina “la plebs”: els col·loquiers i la literatura de cordell, a la qual sempre es va mostrar atent Sanchis.

En resum, el tractat de Sanchis és una passa més per tal de conèixer una època que en el seu temps era menystinguda generalment pels investigadors. Sanchis, tot i haver estat també “víctima” dels papers impresos durant els segles XVI-XVIII, és a dir, sense haver recorregut a la recerca i l'anàlisi de les fonts manuscrites, molt importants per a entendre el període, ens presenta una visió de conjunt que permet fer-se una idea intressant d'aquells tres segles en el nostre país. Per altra banda, cal assenyalar que, encara que molt breument, Sanchis Guarner en cada moment, i quan ho considera oportú, posa en contacte els fenòmens culturals valencians amb els de la resta del nostre domini lingüístic i amb la resta del domini hispànic, la qual cosa fa que el seu treball no quede en la pura erudició localista. Com ha dit Antoni Ferrando, “no es tracta de cap estudi d'història lingüística estricta, sinó d'un assaig d'història cultural centrat en l'anàlisi de l'actitud dels valencians sobre la seua llengua”⁴⁴ i el resultat d'això, en paraules també del seu deixeble és “un magnífic retaule de les concepcions lingüístiques i literàries predominants al País Valencià al llarg dels segles XVI, XVII i XVIII”.⁴⁵ Si bé no exempt de les mancances pròpies del moment en què es va escriure, el treball de Sanchis encara pot resultar ben interessant per als lectors dels nostres dies, i, òbviament, és una de les primers síntesis erudites per tal d'aproximar-se a uns segles tan complexos.

4. A tall de cloenda

L'obra de Manuel Sanchis Guarner dedicada a la literatura dels segles XIII-XVIII es pot dir que no és massa extensa i que, fonamentalment, es va centrar en alguns personatges i figures clau de la nostra història literària, com ara Eiximenis, sant Vicent Ferrer, Jaume I o Ramon Llull. En aquests casos, el treball de Sanchis va estar de síntesi d'allò ja conegut fins aquell moment i, per altra banda, d'anàlisi rigorosa del material de què el nostre erudit disposava. No es tractà d'una aproximació erudita sistemàtica a tota l'Edat Mitjana o l'Edat Moderna, sinó a fets o obres molt puntuals que interessaren l'autor per diversos motius.

40. Vegeu NICOLAU D'OLWER, L.: *Literatura catalana. Perspectiva general*, Barcelona, 1927.

41. FERRANDO, A.: “Presentació”, p. 9.

42. *Ibidem*, p. 11.

43. *Ibidem*.

44. *Ibidem*, p. 10.

45. *Ibidem*, p. 12.

En el cas dels estudis de Sanchis sobre el món medieval, és evident que l'autor es va sentir molt més atret pels grans autors i les grans obres i, especialment, per autors vinculats a l'antic regne de València: Jaume I —fundador del nostre país— i sant Vicent Ferrer; però també Eiximenis, en tant que assessor dels patricis valencians, per exemple. El cas de l'interés de Sanchis per Ramon Llull vindria justificat per la llarga estada d'aquell a les illes.

En l'àmbit de la literatura de l'Edat Moderna, el treball de Sanchis es troba sempre motivat pel seu interès per la situació lingüística valenciana durant aquells més de trescents anys que, en molts casos, s'ha etiquetat com Decadència. En aquest aspecte, val a dir que Sanchis segueix fidelment la tradició dels estudis anteriors i també veu com un estat “decadent” el de la literatura en la nostra llengua i en el nostre país durant els segles XVI, XVII i XVIII. Tanmateix, l'optimisme de Sanchis el porta a entreveure, cap a finals del període, els indicis d'una nova etapa per a la llengua i, també, per a la literatura, molt més positiva i a la qual dedicaria ell mateix alguns esforços més: la Renaixença. Encara, cal assenyalar que, tot i no ser l'interés de Sanchis la construcció del que podríem denominar una “història de la literatura de l'Edat Moderna”, amb el seu estudi sobre aquest període, i pel fet d'haver utilitzat un bon nombre de les dades que fins aquell moment es coneixien, el treball de Sanchis Guarner passa a ser una aportació important per a la història literària nostra durant aquells tres segles.

En definitiva, l'obra de crítica literària i cultural de Sanchis referida al món medieval i modern és una aportació important, si la ubiquem dins el context on l'autor va haver de produir-la i publicar-la i, en alguns casos, encara pot resultar ben útil per tal de realitzar una primera aproximació a alguns dels problemes d'aquelles obres o d'aquells autors i períodes escollits per Sanchis Guarner.